

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

4

XX

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA 1972

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online
sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV
(v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné
zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

INHALT

STUDIEN

Adam Pranda, Zur Problematik des Studiums der ethnischen Prozesse in der Sowjetunion . . .	537
Ondrej R. Halaga, Das Flusstransportwesen im Karpatenraume in der Zeit des Feudalismus . . .	557
Juraj Langer, Besonderheiten in der traditionellen Entwicklung des volkstümlichen Wohnhauses im Liptov-Gebiet	572

MATERIALIEN

Emília Horváthová, Der Mond in den kosmogonischen Vorstellungen des Volkes	601
Ema Marková, Aus Wolle gestrickte volkstümliche Fussbekleidung	610
Milan Bohucký, Ölpressen aus den Pflanzensamen	630

DISKUSSION — GLOSSEN

RUNDSCHAU

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ARTICLES

Adam Pranda, The Problems of the Study of Ethnical Processes in the Soviet Union .. .	537
Ondrej R. Halaga, Rivertransport in the Carpathians Territory in the era of Feudalism . . .	557
Juraj Langer, The Particularities of the Traditional Development of the Folk House in the Liptov Region	572

MISCELLANIES

Emília Horváthová, The Moon in the Cosmogonic Imagination of the People	601
Ema Marková, Wool Knitted Folk Footwear	610
Milan Bohucký, Oil Distillation from the Plant Seeds	630

DISCUSSION

COMMENTARY

BOOK REVIEWS AND REPORTS

SOMMAIRE

ARTICLES DE FOND

Adam Pranda, Sur les problèmes d'étude des processus ethniques à l'URSS	537
Ondrej Halaga, Transport fluvial dans la région carpathique au féodalisme	557
Juraj Langer, Particularité de l'évolution traditionnelle de la maison populaire à Liptov (Slovaquie de Nord)	572

MATÉRIAUX

Emília Horváthová, Lune dans l'imagination cosmogonique du peuple	601
Ema Marková, Chaussure populaire tressée en laine	610
Milan Bohucký, Distillation de l'huile des semences végétales	630

DISCUSSION — GLOSSES

INFORMATIONS

ANALYSES ET COMPTES RENDUS

K PROBLEMATIKE ŠTÚDIA ETNICKÝCH PROCESOV V ZSSR

ADAM PRANDA

Národopisný ústav SAV, Bratislava

1. Už pri iných príležitostiach sme upozornili, že jednou zo základných úloh, na riešenie ktorej sa najmä v poslednom desaťročí sústreďuje zvýšená pozornosť sovietskej etnografickej vedy, je štúdium etnických procesov.¹

Táto problematika sa do popredia záujmu sovietskej etnografie dostala z niekoľkých príčin. Jednou z nich bola skutočnosť, že výskum týchto procesov už dlhší čas prebieha vo viacerých mnohonárodnostných kapitalistických krajinách² a že sa realizuje teamovo, za úzkej spolupráce predstaviteľov viacerých spoločenskovedných disciplín. Ďalšou bola pozornosť, akú im aj v ZSSR začali venovať niektoré vedné odbory, najmä história v súvislosti s vymedzovaním pojmu *etnos*, *etnické spoločenstvo* a *národ*.³ Diskusia historikov bola vyvolaná predovšetkým potrebou z marxistických pozícií ujasniť si nielen historický priebeh týchto procesov, ale súčasne definovať aj spoločenstvo ľudí, ktoré je ich objektom. Šlo najmä o spresnenie základných pojmov na pozadí poznatkov, ktoré v poslednom období získala veda štúdiom týchto procesov v ZSSR ako v mnohonárodnostnom socialistickom štáte.

Význam tohto štúdia dostatočne osvetľuje skutočnosť, že v ZSSR podľa sčítania ľudu r. 1959 žilo v pätnástich zväzových a dvadsiatich autonómnych republikách, v ôsmich autonómnych oblastiach a desiatich národnostných okru-

¹ Pozri recenzie časopisu *Sovetskaja etnografija* 1966–1967 a 1968–1971, uverejnené: *Slovenský národopis* XVIII, 1970, 379–384 a *Slovenský národopis* XX, 1972, 533–536. Podrobnejšie PRANDA, A., *Hlavné okruhy vedeckých problémov sovietskej etnografie*, Národopisné aktuality IX, 1972, č. 4.

² KOZLOV, V. I., *Sovremennyye etničeskije processy v SSSR* (K metodike issledovanija), *Sovetskaja etnografija* 1969, č. 2, 60 (ďalej skracujeme ako *Sovremennyye etničeskije processy*). — Podrobnejšie ŽDANKO, T. A., *Etnografičeskoe izučeniye processov razvitiya i sbliženiya socialističeskich nacij v SSSR*, *Sovetskaja etnografija* 1964, č. 6, 17 (ďalej skracujeme ako *Etnografičeskoe izučeniye*).

³ Diskusia prebiehala najmä na stránkach časopisu *Voprosy istorii v rokoch* 1966–1968 (pozri tu pozn. 16), sčasti aj *Voprosy filosofii* i čas. *Sovetskaja etnografija*. Podrobnejšie pozri BROMLEJ, Ju. V., *Ethnographical Studies in the USSR 1965–1969*, XIII International Congress of Historical Sciences, Moscow 1970.

hoch spolu vyše 140 rôznych etnických spoločenstiev, veľkých i malých národov, národností a etnických skupín, ktoré sú medzi sebou pevne zviazané početnými zväzkami politickými, ekonomickými, hospodársko-sociálnymi, kultúrnymi a inými a navzájom sa stýkajú i miešajú vďaka dlhodobému spoločnému životu v hraniciach jedného štátu.⁴

Záujem o štúdium týchto procesov vyplynul však aj zo širšieho chápania úloh a poslania etnografie ako vedy o ľudskej spoločnosti a kultúre. Etnografia sa nielen v zmysle predbežných záverov diskusie, ktorá sa o jej postavení v systéme spoločenských vied rozvinula v posledných rokoch,⁵ ale aj starších definícií chápala ako špecializované odvetvie histórie, zameriavajúce sa predovšetkým na štúdium etnického a kultúrneho rozvoja všetkých národov a národností sveta bez ohľadu na štádium ich historického vývinu.⁶ Keďže ide o disciplínu ponímanú komplexne, zahrnuje sa do nej celý rad vedných odborov, ktoré spolu s rozvojom jej bádania postupne vznikli na hraniciach s inými spoločenskými a prírodnými vedami (napr. etnogeografia, etnolingvistika, etnopsychológia, etnobotanika atď.).

Z uvedenej definície vyplýva, že etnografia v ZSSR má neobyčajne široký okruh vedeckých problémov i poznatkov,⁷ ktoré sa vzťahujú nielen na dejiny a vývin materiálnej, duchovnej a sociálnej kultúry skúmaného spoločenstva i na územné rozšírenie jeho jednotlivých javov, ale aj na etnickú skladbu, etnogenezu a etnickú históriu všetkých spoločenstiev sveta, na rozmanité vzťahy hospodársko-kultúrnych, historicko-etnografických, etnických, sociálno-triednych, rasových a iných zoskupení ľudí na rôznych štádiách ich historického vývinu.⁸ Ako nevyhnutný dôsledok takéhoto chápania etnografie je presun ťažiska záujmu z opisu materiálnych vecí na štúdium sociálnych vzťahov vo vnútri daného spoločenstva i navonok. Etnografiu v súčasnosti, ako to vyjadril veľmi jednoznačne S. A. Tokarev, nemôžu zaujímať iba veci samy osebe, ale predovšetkým v početných zložitých vzťahoch k človeku, resp. vzťahy medzi

⁴ ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii etničeskich obščnostej v rabotach sovetskich učenyh*, Sovetskaja etnografija 1967, č. 4, 107 (ďalej skracujeme ako *Problemy tipologii*). — ŽDANKO, T. A., *Etnografičeskoe izučeniye*, 18, uvádza počet etnických spoločenstiev slovami „vyše sto“. Ako ukázalo sčítanie ľudu r. 1970, ich počet sa znížil.

⁵ Z početných príspevkov pozri aspoň základné: BROMLEJ, Ju. V. — ŠKARATAN, O. I., *O sootnošenii istorii, etnografii i sociologii*, Sovetskaja etnografija 1969, č. 3, 3—19. — ČISTOV, K. V., *Folklor i etnografija*, Sovetskaja etnografija 1968, č. 5, 3—12. — ČISTOV, K. V., *O vzaimootnošenii folkloristiki i etnografii*, Sovetskaja etnografija 1971, č. 5, 17—24. — NIKONOV, V. A., *Etnografija i onomastika* (na materiale Ukrajny), Sovetskaja etnografija 1971, č. 5, 25—36.

⁶ TOLSTOV, S. P., *Základni úkoly a cesty vývoje sovětské ethnografie*, Český lid XXXVIII, 1951, 109.

⁷ PERŠIC, A. I., *Aktualnyje problemy sovetskoj etnografii*, Sovetskaja etnografija 1964, č. 4, 5. — PERŠIC, A. I. — ČEBOKSAROV, N. N., *Polveka sovetskoj etnografii*, Sovetskaja etnografija 1967, č. 5, 5 (ďalej skracujeme ako *Polveka*).

⁸ PERŠIC, A. I. — ČEBOKSAROV, N. N., *Polveka*, 8—9.

ľuďmi na pozadí daných vecí, keďže etnografia nie je vedou o veciach, ale o ľuďoch a ich formáciách.⁹

2. Charakter a základné smerovanie rozvoja etnických procesov v ZSSR bolo vo svojej podstate určené Deklaráciou práv národov Ruska, vyhlásenou dňa 15. novembra 1917, teda hneď v prvých dňoch Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. Jej hlavný princíp spočíva v zabezpečení zákonnej i skutočnej rovnoprávnosti všetkých veľkých i malých národov a národností, práva na ich vlastný slobodný rozvoj vrátane práva na samourčenie. Tieto idey leninského učenia o národnostnej otázke v podmienkach diktatúry proletariátu a výstavby socializmu do života uviedol Zväz sovietskych socialistických republík, ktorý vznikol dňa 30. decembra 1922 na základe dobrovoľného zjednotenia už jestvujúcich sovietskych republík do spoločného štátu.¹⁰

Obe historické udalosti, Deklarácia práv i vznik ZSSR, majú z hľadiska problematiky, ktorú si v našom príspevku chceme všimnúť, základný význam. Ich výročia, ktoré si tento rok pripomíname, nám poskytujú vhodnú príležitosť zamyslieť sa nielen nad cestou sociálneho a kultúrneho rozvoja, ktorou jednotlivé národy, národnosti i etnické skupiny za polstoročie existencie prvého socialistického štátu na svete prešli, ale aj nad poznatkami, ktoré sovietska etnografia dosiahla štúdiom dejín a vývinu ich tradičnej i súčasnej kultúry, ako aj štúdiom etnických procesov, svojším spôsobom prebiehajúcich v každom sociálnom organizme ľudí.

3. K problematike etnických procesov v ZSSR boli doteraz — predovšetkým z hľadiska ich typológie a zaradenia do rámca celkových politických, ekonomických, hospodársko-sociálnych, kultúrnych a iných procesov — publikované početné príspevky.¹¹ Objavovali i objavujú sa hlavne na stránkach časopisu *Sovetskaja etnografija*. Ich spoločnou črtou je, že sa na bohatom štatisticko-demografickom i etnografickom materiáli usilujú objasniť nielen podstatu, jednotlivé typy, faktory i štádiá rozvoja týchto procesov, ale aj chápanie základných pojmov etnických kategórií, ako je *etnos*, *etnické spoločenstvo*, *ľud*, *kmeň*, *národnosť* i *národ*.

Keďže mnohé myšlienky, ktoré sa vyslovili v týchto príspevkoch, pokladáme z hľadiska rozvoja teoretického myslenia sovietskej etnografie i z hľadiska zamerania jej štúdia v poslednom období nielen za pozoruhodné, ale vo vzťahu k ďalšej orientácii bádania slovenskej a českej etnografie aj za podnetné, v našom príspevku sa pokúsime ich aspoň stručne analyzovať.

⁹ TOKAREV, S. A., *K metodike etnografičeskogo izučeniija materialnoj kul'tury*, *Sovetskaja etnografija* 1970, č. 4, 3—4. — TOKAREV, S. A., *Contribution a l'étude de la méthode d'exploration ethnographique de la culture matérielle*, zborník *Problèmes théoriques de l'Ethnographie*, Moscou 1971, 35—65 (hlavne 36).

¹⁰ GURVIČ, I. S., *Nekotoryje problemy etničeskogo razvitija narodov SSSR*, *Sovetskaja etnografija* 1967, č. 5, 62.

¹¹ Takmer úplnú bibliografiu k tejto problematike uvádza BROMLEJ, Ju. V., *A propos de la définition du terme „ethnie“*, zborník *Problèmes théoriques de l'Ethnographie*, Moscou 1971, 5—34.

Cieľom nášho príspevku nie je však len analýza ich záverov. Keďže etnické procesy nemožno študovať bez ujasnenia si problematiky ich objektu, teda etnického spoločenstva ako sociálneho a kultúrneho organizmu ľudí, v prvej časti si všímame iba otázky chápania jednotlivých pojmov týchto spoločenstiev, hlavne ich typológiu a základné znaky, ako ich rozpracovala sovietska etnografia. Vlastným etnickým procesom, ich typom, faktorom a štádiám rozvoja venujeme pozornosť v ďalšom príspevku. Vedie nás k tomu snaha ukázať, v čom možno tieto závery aplikovať na naše pomery, ako aj snaha upozorniť na potrebu podobných výskumov aj u nás.

Záverom druhej časti sa preto pokúsime načrtnúť niektoré úlohy, ktoré podľa nášho názoru čakajú na riešenie aj slovenskej i českej etnografie najmä v dôsledku radikálneho procesu zmien tradičnej kultúry v poslednom období.

4. Termín *etnické procesy* sa v sovietskej vedeckej literatúre po prvý raz objavil iba nedávno a zaviedli ho etnografi.¹² Klasikovia marxizmu-leninizmu ho nepoužívali, hoci sa vo svojich prácach neraz zaoberali aj otázkami, ktoré teraz bežne zahrnujeme do tohto pojmu.¹³ Za prvú prácu, ktorá sa usilovala teoreticky zovšeobecniť poznatky predchádzajúceho štúdia týchto procesov v ZSSR a ich problematiku objasniť na pozadí konkrétneho historického i etnografického materiálu, možno považovať až príspevok kolektívu autorov (V. K. Gardanov, B. O. Dolgich, T. A. Ždanková),¹⁴ hoci už pred nimi viacerí autori uverejnili práce podobného zamerania.¹⁵

Aby sme lepšie pochopili podstatu etnických procesov, najmä ich základné typy, faktory i jednotlivé štádiá rozvoja, ako aj ich miesto v rámci spomenutých iných procesov (politických, ekonomických, hospodársko-sociálnych a kultúrnych), za nevyhnutné pokladáme všimnúť si najskôr otázku ponímania pojmu *etnické spoločenstvo* (*ethnos*). Je to potrebné najmä preto, lebo spoločenstvo ľudí — ako sme už uviedli — je v našom pohľade v podstate objektom etnických procesov.

5. Základným východiskom je objasnenie pojmu všeobecného, za aký sa považuje pojem *etnické spoločenstvo*, *ethnos* a *ľud*. Hoci vymedzenie ostatných pojmov,

¹² Termín *etnické spoločenstvo* (rus. *etničeskaja obščnostʹ*) ako prví použili LEVIN, M. G. — ČEBOKSAROV, N. N., *Rasy, jazyki i narody*, zb. *Očerki obščej etnografii*. Avstralija i Okeanija, Amerika, Afrika, Moskva 1957, 11. — KOZLOV, V. I., *O poňatii etničeskoi obščnosti*, Sovetskaja etnografija 1967, č. 2, 102 (ďalej skracujeme ako *O poňatii*).

¹³ CHOMIČ, L. V., *O soderžanii poňatija „etničeskije processy“*, Sovetskaja etnografija 1969, č. 5, 79 (ďalej skracujeme ako *O soderžanii*).

¹⁴ GARDANOV, V. K. — DOLGICH, B. O. — ŽDANKO, T. A., *Osnovnyje napravlenija etničeskich processov u narodov SSSR*, Sovetskaja etnografija 1961, č. 4, 9—29.

¹⁵ GURVIČ, I. S., *Sovremennyje etničeskije processy, protekajuščije na severe Jakutii*, Sovetskaja etnografija 1960, č. 5, 3—11. — SOKOLOVA, Z. P., *O nekotorych etničeskich processach, protekajuščich u selkupov i evenkov Tomskoj oblasti*, Sovetskaja etnografija 1961, č. 3. — V staršej etnografickej, jazykovednej a historickej literatúre sa namiesto tohto pojmu používali termíny: *konsolidácia*, *etnický rozvoj*, *zblíženie národov a národností* ap., ktoré teraz chápeme ako špecifické formy etnických procesov. — Pozri POTAPOV, L. P., *K voprosu o nacionalnoj konsolidacii altajcev*, Sovetskaja etnografija 1952, č. 1, 75—84. — POTAPOV, L. P., *O konsolidacii narodov Sibiri*, Voprosy istorii 1955, č. 10, atď.

pojmov základných foriem etnického spoločenstva (*kmeň, národnosť, národ*) sovietska veda rozpracovala už dávnejšie, jednako pre ďalší rozvoj etnografie sa ako nevyhnutné ukázalo tieto definície teoreticky odôvodniť a podložiť rozborom najcharakteristickejších črt.

Hlavný podiel na ich teoretickom rozpracovaní možno pripísať sovietskej historickej vede, ktorá o nich na stránkach časopisu *Voprosy istorii* rozvinula rozsiahlu diskusiu, a to najmä v súvislosti s vymedzením jedného zo základných druhov etnických spoločenstiev, národa.¹⁶ Ťažkosti, ktoré najmä pri definovaní tohto pojmu vznikali, spočívali v tom, že konkrétne národy, ktoré ako etnické spoločenstvá jestvovali v starších historických epochách a ktoré poznáme v súčasnosti, majú neraz veľmi mnoho rozdielnych a špecifických črt. Navzájom sa medzi sebou značne odlišujú, takže presne a jednoznačne vymedziť na tomto základe vzťahy národa k iným formám a typom etnických spoločenstiev možno viacerými spôsobmi.¹⁷

6. V rozpracúvaní tejto problematiky dospelo sa k niektorým záverom, ktoré sa pokúsime zovšeobecniť a formulovať.

a) Pojem *etnické spoločenstvo* možno s pojmom *ethnos* a do určitej miery aj s pojmom *ľud* považovať za rovnocenný, totožný. To znamená, že všetky tri pojmy možno navzájom používať v tom istom alebo takmer v tom istom význame na označenie určitého typu sociálneho organizmu či kolektívu ľudí.¹⁸

Pravda, toto konštatovanie neplatí absolútne. Hoci väčšina etnografov, ktorí sa problematikou etnických procesov i etnosa zaoberajú (najmä V. I. Kozlov,¹⁹ S. A. Tokarev,²⁰ L. P. Lašuk²¹ atď.), pokladá všetky tri termíny za úplne rovnocenné, ďalší s takýmto záverom nesúhlasia. Niektorí napríklad pojem *etnické spoločenstvo* považujú za podstatne širší ako *ľud* (M. G. Levin,²² N. N. Čeboksarov²³ ap.), iní problémy vidia v rôznom chápaní pojmu *ľud*.

¹⁶ Zo základných príspevkov pozri: ROGAČEV, P. M., — SVERDLIN, M. A., *O poňatii „nacija“*, *Voprosy istorii* 1966, č. 1, 33—48. — DŽUNUSOV, M. S., *Nacija kak socialno-etničeskaja obščnost' ludej*, *Voprosy istorii* 1966, č. 4, 16—30. (ďalej skracujeme ako *Nacija*). — KALTACHČJAN, S. T., *K voprosu o poňatii nacji*, *Voprosy istorii* 1966, č. 6, 24—43. — SEMENOV, P. G., *Nacija i nacionalnaja gosudarstvennost' v SSSR*, *Voprosy istorii* 1966, č. 7, 72—81. — KOZLOV, V. I., *Nekotoryje problemy teorii nacji*, *Voprosy istorii* 1967, č. 1, 88—99. — LAŠUK, L. P., *O formách donacionalnyh etničeskich svjazej*, *Voprosy istorii* 1967, č. 4, 77—92. — AGAJEV, A. G., *Nacija, jeje suščnost' i samosoznanije*, *Voprosy istorii* 1967, č. 7, 87—104.

¹⁷ KOZLOV, V. I., *Sovremennyye etničeskije processy*, 61.

¹⁸ CHOMIČ, L. V., *O soderžanii*, 79. — ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 96. — SEMENOV, Ju. J., *Kategorija „socialnyj organizm“ i jeje značenie dlia istoričeskoj nauki*, *Voprosy istorii* 1966, č. 8, 88—106.

¹⁹ KOZLOV, V. I., *Tipy etničeskich processov i osobennosti ich istoričeskogo razvitiija*, *Voprosy istorii* 1968, č. 9, 95—103 (ďalej skracujeme ako *Tipy etničeskich processov*). — KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 107—108.

²⁰ TOKAREV, S. A., *Problema tipov etničeskoj obščnosti*, *Voprosy filosofii* 1964, č. 11, 43—53 (ďalej skracujeme ako *Problema tipov*).

²¹ LAŠUK, L. P., c. d., 78.

²² LEVIN, M. G. — ČEBOKSAROV, N. N., c. d., 10.

²³ ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 95.

Ako je známe, pojem *ľud* (nem. *Volk*, franc. *peuple*, rus. *narod* ap.) má viacero významov. Raz sa používa vo význame pracujúce masy, pracujúce vrstvy národa ap., inokedy znamená iba určitú skupinu ľudí. Okrem toho je bežné aj jeho chápanie vo význame národ (napr. v ruštine: *ruskij narod*), prípadne označuje celý rad rôznych etnických spoločenstiev: národov, národností i skupín (napr. *sovetskij narod*, u nás *československý ľud* ap.).²⁴

Hoci prevažná časť sovietskych etnografov pripúšťa, že termíny etnické spoločenstvo, etnos, ľud možno považovať za viac-menej totožné a rovnocenné, jednako podľa nášho názoru stotožňovať chápanie pojmu etnos a ľud vo všetkých prípadoch nemožno. Už viacerí bádatelia upozornili na skutočnosť, že táto výmena — používanie termínu *etnos* vo funkcii pojmu *ľud* — vyplýva predovšetkým zo širokého chápania významu pojmu *ľud*. Ako príklad možno uviesť termíny *sovetskij narod*, *ruskij narod*, čo z hľadiska etnického plánu nie je to isté.

Podobné terminologické ťažkosti sa objavujú, ak sa týmito termínmi usilujeme označiť vlastnosť, pôvod alebo charakter niektorých javov tradičnej kultúry. Ako príklad môžeme uviesť L. V. Chomičom použité porovnanie dvoch termínov: ako nemožno nahradiť pojem *etnický znak* pojmom *ľudový znak*, tak platí aj naopak, termín *ľudový tanec* nie je totožný s termínom *etnický (národný) tanec* atď.²⁵

Uvedené problémy možno podľa nášho názoru do určitej miery preklenúť, pravda, iba za predpokladu, ak budeme termín etnické spoločenstvo chápať ako pojem všeobecný (nadradený, neutrálny) a pojmy etnos a ľud v osobitných prípadoch, napr. pri špecifikovaní typologického zaradenia spoločenstva, najmä jeho konkrétnej časti, presne rozlišovať.

b) Ďalší všeobecný záver možno vyjadriť slovami, že etnické spoločenstvo (etnos) je javom sociálnym, a nie biologickým. Skutočnosť, že etnos ako jav je charakteristický pre všetky formácie, neprotirečí konštatovaniu, že počas celého jeho historického vývinu možno ho vymedziť určitým súborom spoločných znakov, a to aj za predpokladu, že biologicky nie je nemenný a sociálne ustrnulý.²⁶

V tejto súvislosti nemožno nespomenúť názor L. N. Gumileva, ktorý sa domnieva, že etnos je javom biologickým, keďže nejednotlivý ani jeden trvalý znak, ktorým by ho bolo možné presne vymedziť a určiť. Preto ho odporúča skúmať ako jeden z javov prírody, biosféry.²⁷

Nesprávnosť tohto názoru možno vyvrátiť nielen rozborom znakov, ktoré sú úzko zviazané s prírodným prostredím daného spoločenstva (napr. spôsob života a materiálna kultúra), ale aj znakov s prírodným prostredím bezprostredne

²⁴ KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 102.

²⁵ CHOMIČ, L. V., *O soderžanii*, 80. — ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 100.

²⁶ CHOMIČ, L. V., *O soderžanii*, 80.

²⁷ GUMILEV, L. N., *O termine „etnos“*. *Etnos kak javlenie*, Doklady otdelenij i komissij Geografičeskogo obščestva SSSR, vyp. 3, Leningrad 1967, 5, 14–15, definuje etnos nie ako sociálnu, ale ako biologickú kategóriu, ktorá vznikla v dôsledku adaptácie ľudí v určitých prírodných podmienkach. Tento názor vyvolal diskusiu.

nesúvisiacich (napr. jazyk atď.). V. I. K o z l o v — používajúc ako príklad argument etnického povedomia — správne upozorňuje, že etnické povedomie nie je vrodené, ale sociálne. Vzniká a formuje sa pod vplyvom určitých sociálno-kultúrnych podmienok. A hoci jestvujú výrazné rozdiely v hodnote povedomia v čase (napr. v 19. a 20. stor. u Rusov), jednako mu nemožno uprieť trvácnosť, ktorá vyplýva nielen z vnútorných zákonitostí jeho vývinu, ale aj z postupnosti jeho zmien.²⁸

c) Pojem etnické spoločenstvo vyjadruje sociálny organizmus, historicky sformovaný kolektív ľudí, ktorý sa vyvíja na konkrétnom území pod vplyvom určitých hospodársko-sociálnych a kultúrnych podmienok. Navonok sa prejavuje viacerými spoločnými znakmi, ako je jednota jazyka, spôsobu života a kultúry, spoločné sociálne inštitúcie, zodpovedajúce jeho tradíciám atď. Popri území možno ďalej ako základné znaky vyčleniť spoločný jazyk, etnické povedomie a pomenovanie, osobitosti psychickej skladby, sociálno-územnú organizáciu alebo snahu takúto organizáciu vytvoriť atď.²⁹

Hoci v počte i poradí významu základných znakov etnického spoločenstva jestvujú u jednotlivých bádateľov väčšie alebo menšie rozdiely, jednako väčšina z nich sa v základoch zhoduje, takže nie je ťažké nájsť v ich záveroch mnoho spoločného. Tak medzi základné znaky zaraďujú územie a špecifické formy jeho osídlenia, hospodárske a sociálne zväzky, spoločný jazyk i osobitosti kultúry; tieto znaky sa v tej alebo onej podobe uplatňujú vo všetkých spoločenstvách. Za ďalší výrazný znak možno označiť aj spoločný pôvod, psychickú skladbu, do určitej miery aj náboženstvo, pravda, nie ako znak samostatný, keďže sa prejavuje prostredníctvom niektorých javov kultúry ap.³⁰

7. V tejto súvislosti, skôr ako rozoberieme význam jednotlivých etnických znakov osobitne, chceme si všimnúť formy, prostredníctvom ktorých sa etnické spoločenstvo reprezentuje navonok, resp. ktoré z nich sú pre jednotlivé epochy historického vývinu charakteristické.

Hoci sa za základné typy etnických spoločenstiev všeobecne pokladá kmeň, národnosť a národ,³¹ jednako pri podrobnejšom rozbere názorov jednotlivých bádateľov možno zistiť určité rozdiely. Tak S. A. T o k a r e v za základné typy etnických spoločenstiev pre rodové zriadenie pokladá kmeň, pre otrokárske demos, pre ranofeudálne národnosť a pre kapitalistické i socialistické zriadenie národ.³² N. N. Č e b o k s a r o v ich vyčleňuje trošku odlišne. Pre prvobytnú spoločnosť uvádza skupiny príbuzných kmeňov, ktoré žijú na priľahlých územiach, hovoria dialektami jedného jazyka a majú mnohé špecifické javy kultúry. Pre

²⁸ KOZLOV, V. I., *Typy etničeskich processov*, 104. — CHOMIČ, L. V., *O soderžanii*, 79–80.

²⁹ ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 100. — CHOMIČ, L. V., *O soderžanii*, 79. KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 101, 111. — DŽUNUSOV, M. S., *Nacija*, 22. — TOKAREV, S. A., *Problema tipov*, 44.

³⁰ ČEBOKRASOV, N. N., *Problemy tipologii*, 100.

³¹ CHOMIČ, L. V., *O soderžanii*, 81.

³² TOKAREV, S. A., *Problema tipov*, 52.

triedne spoločnosti sú to národnosti a národy, zložené z antagonistických tried, medzi ktorými možno zistiť značné rozdiely, a pre socialistickú spoločnosť je to socialistický národ.³³

K typológii etnických spoločenstiev osobitným spôsobom pristupuje V. I. K o z l o v. Doteraz uvedené formy alebo typy navrhuje zameniť takým typologickým radom etnických kategórií, pri zostavení ktorého by sa brali do úvahy rôzne ukazovatele, ako je početnosť, osobitosti osídlenia, vzťahy etnického územia k administratívne členeniu ap.³⁴ Hoci ním navrhovaný princíp považuje L. V. C h o m i č za pozoruhodný, pripomína, že na označenie jednotlivých typov alebo skupín etnických spoločenstiev sú nevyhnutné všetky doteraz prijaté a všeobecne používané termíny najmä preto, lebo — hoci vznikli v rôznych historických epochách — v mnohých častiach sveta jestvujú doteraz.³⁵

8. Na základe uvedenej typológie vyplýva poznatok, že za základnú jednotku etnických spoločenstiev v súčasnosti treba pokladať národ. Na jeho pozadí možno vyčleniť nielen typy taxonomicky vyššie (ako sú etnolingvistické spoločenstvá), ale aj nižšie (napr. etnografické skupiny).³⁶

Národ ako jeden z typov etnického spoločenstva možno v zmysle doteraz uvedených poznatkov definovať ako tú formu sociálneho organizmu ľudí, ktorá historicky vznikla na určitom území a rozvinula sa v kapitalistickom zriadení pod vplyvom vzájomných hospodárskych, spoločenských a kultúrnych stykov, pričom príslušníci daného spoločenstva si uvedomujú svoju príslušnosť k územiu, majú spoločné pomenovanie, hovoria jedným jazykom alebo uchovávajú si spomienku na jazyk predkov a ako celok sa reprezentujú určitou jednotnou materiálnou i duchovnou kultúrou.³⁷

9. Z početných problémov, ktoré sa skúmajú v rámci štúdia etnických spoločenstiev i etnických procesov, najväčšia pozornosť sa venuje hodnoteniu významu jednotlivých znakov. Hoci za základné sa všeobecne považujú iba štyri znaky (jednota územia, jednota jazyka, jednota hospodárskeho života a jednota psychickej skladby, ktoré sa ako komplex prejavujú v jednote kultúry i v niektorých ďalších ukazovateľoch, ako je etnické povedomie, etnické pomenovanie, vedomie spoločného pôvodu atď.), jednako sa na základe podrobného rozboru uvedených znakov dospelo v poslednom období k záveru, že nie všetky znaky, ako ich doteraz etnografická veda rozpracovala, treba pokladať za rozhodujúce, resp. za nevyhnutné.³⁸

³³ ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 106.

³⁴ KOZLOV, V. I., *Sovremennye etničeskije processy*, 71–72.

³⁵ CHOMIC, L. V., *O soderžanii*, 81. — *Obsuždenije staťi Ju. V. Bromleja „Etnos i endogamija“*, Sovetskaja etnografija 1970, č. 3, 90 (názor S. A. Arutunova), ďalej skrácujeme ako *Obsuždenije*.

³⁶ ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 96.

³⁷ CHOMIC, L. V., *O soderžanii*, 80. — Trochu ináč definuje pojem národ ZDANKO, T. A., *Etnografičeskoje izučeniye*, 16.

³⁸ KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 105.

V ďalšej časti nášho príspevku sa sústredíme na stručný rozbor jednotlivých znakov etnického spoločenstva ako pojmu a na zhodnotenie podielu ich významu. Vychádzať budeme z poznatkov, ktoré k ich objasneniu priniesla sovietska etnografia v poslednom desaťročí.

Keďže sa nám v poradí hodnotenia významu jednotlivých znakov nepodarilo objaviť vyhovujúci princíp, v našom príspevku budeme postupovať od ukazovateľov vzťahujúcich sa na základňu k ukazovateľom, ktoré patria do nadstavby. Pravda, treba priznať, že ani my nebudeme tento princíp dodržiavať dôsledne. V odôvodnených prípadoch, kde sa nám to bude zdať nevyhnutné na základe vyššej logiky vecí, navrhovaný princíp porušíme a ukazovateľ patriaci do nadstavby rozoberieme pri ukazovateli základne.

10. Územie sa všeobecne hodnotí ako základný a nevyhnutný znak každého etnického spoločenstva. V podobe určitého geografického priestoru je v podstate materiálnym základom formovania a existencie spoločenstva najmä tým, že umožňuje jeho príslušníkom navzájom sa medzi sebou stýkať a rozvíjať kontakty všetkých druhov (politické, ekonomické, hospodársko-sociálne, jazykové, kultúrne atď.).

V historickom vývine význam jednoty územia nemožno pre dané spoločenstvo pokladať za rovnaký najmä preto, lebo z hľadiska etnického obsahu nie je jeho význam na úrovni významu jazyka, kultúry ap. Určitý a presne vymedzený komplex vplyvov predstavuje len u tých spoločenstiev (napr. národov), u ktorých sa etnické hranice jeho rozšírenia zhodujú s hranicami štátu. V súčasnosti je však takýto prípad skôr výnimkou ako pravidlom, keďže takmer vôbec nejestvuje územie, na ktorom by žilo iba spoločenstvo etnicky jednoliate, jednotné. To platí aj naopak, niet vari ani jedno etnické spoločenstvo (národ), príslušníci ktorého by neboli roztrúsení v rôznych oblastiach mimo etnických alebo štátnych hraníc.³⁹

Skutočnosť, že v procese rozvoja mnohých etnických spoločenstiev sa prvotné územné, hospodárske i jazykové zväzky zoslabujú a neraz aj prerušujú, hoci etnické spoločenstvo ako také jestvuje naďalej, možno dokumentovať na príklade Arménov, Cigánov, Židov, Kurdov atď. Ich príslušníci žijú v rôznych krajinách, pričom treba pripomenúť, že tieto krajiny sú medzi sebou hospodársky málo alebo vôbec nie sú zviazané. To isté možno povedať aj naopak. Hoci iné etnické spoločenstvá sú navzájom územne i hospodársky zviazané, ešte to neznamená, že si naďalej nemôžu uchovať svoju etnickú špecifiku.⁴⁰

Význam jednoty územia je obzvlášť veľký najmä vo vzťahu k etnickému povedomiu, ktoré sa okrem iných momentov upevňuje aj pomocou niektorých územno-geografických symbolov, ideou o rodnej zemi ako subjektívneho odrazu

³⁹ CHOMIČ, L. V., *O soderžanii*, 80, 81. — KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 106—107. — Najpodrobnejšie KOZLOV, V. I., *Etnos i territorija*, Sovetskaja etnografija 1971, č. 6, 89—100 (ďalej skracujeme ako *Etnos i territorija*).

⁴⁰ ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 97.

tohto znaku etnosa, silou sociálno-územnej organizácie alebo štátnej príslušnosti atď.⁴¹

S územím sú najužšie zviazané tie sociálne kolektívy ľudí, pre ktorých dané územie je nielen objektom práce, ale aj miestom dlhodobého bývania. Keďže územná blízkosť sama osebe núti ľudí vstupovať do rozmanitých politických, hospodárskych, jazykových, kultúrnych a iných vzťahov, upevňuje — hoci územie, ako sme už pripomenuli, nemá zvláštny etnický obsah — niektoré ďalšie znaky svojbytnosti spoločenstva, ako je vedomie o spoločnom pôvode, etnické povedomie, pomenovanie ap.⁴²

Je pozoruhodné, hoci sa územie vždy pokladalo za základný znak každého etnického spoločenstva, že sa vzťah územia a etnosa, podstata významu územia ako znak etnosa — až na príspevok V. I. K o z l o v a⁴³ — osobitne málo rozpracúvali. Keďže v každom prípade ide o zložité vzťahy, nemožno ich podľa nášho názoru natoľko zjednodušiť ako Š. B. B u t y r o v, ktorý ich zredukoval na formu vlastníctva pôdy.⁴⁴

11. S územím ako s jednou zo základných a nevyhnutných podmienok vzniku a formovania etnického spoločenstva úzko súvisí vedomie sociálno-územnej organizácie, v súčasnej terminológii vyjadrené pojmom štátna príslušnosť.

Už z predchádzajúceho rozboru vyplýva, že pre určenie etnickej špecifiky príslušného spoločenstva nie je toto vedomie rozhodujúce. Počet etnicky tak jednotných štátov, ako je Japonsko, je minimálny. Jestvujúce štátne útvary boli rovnako v minulosti, ako sú aj v súčasnosti vždy vo väčšej alebo menšej miere mnohonárodnostné, keďže sa ich štátne hranice iba v zriedkavých prípadoch kryjú s hranicami etnického osídlenia alebo rozšírenia daného spoločenstva. Preto vedomie sociálno-územnej organizácie či štátnej príslušnosti nemožno pokladať za jednoznačný etnický ukazovateľ.⁴⁵

12. K územiu možno do určitej miery pričleniť aj ďalší znak, a to vedomie o spoločnom pôvode. Veľký formatívny význam má najmä v súvislosti s inými ukazovateľmi, ako je etnické povedomie a etnické pomenovanie.

Pod pojmom spoločný pôvod sa všeobecne rozumie pôvod ľudí či etnických kolektívov od spoločných predkov alebo etnických jednotiek. Kým niektorí zo sovietskych bádateľov považujú spoločný pôvod za znak podstatný a špecifický,⁴⁶ iní sa domnievajú, že takúto vlastnosť mu nemožno v prípade všetkých spoločenstiev pripisovať a tým menej ho pokladať za nevyhnutný už aj preto, lebo len zriedkavo má charakter etnického ukazovateľa.⁴⁷

⁴¹ KOZLOV, V. I., *Etnos i territorija*, 100.

⁴² KOZLOV, V. I., *Etnos i territorija*, 89, 93.

⁴³ Pozri pozn. 39.

⁴⁴ BUTYROV, Š. B., *Formirovanije i razvitiije socialističeskich nacij v SSSR*, Moskva 1962, 181.

⁴⁵ CHOMIČ, L. V., *O soderžanii*, 81.

⁴⁶ SELEPOV, G. V., *Obščnosť proischoždenija — priznak etničeskoj obščnosti*, Sovetskaja etnografija 1968, č. 4, 65, 73 (ďalej skracujeme ako *Obščnosť proischoždenija*).

⁴⁷ ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 100. — TOKAREV, S. A., *Problema tipov*, 44.

Podstata spoločného či jednotného pôvodu spočíva v dlhodobom procese, počas ktorého sa dané etnické spoločenstvo formuje na podklade rôznych etnických jednotiek. Počas tohto procesu sa v dôsledku miešania, zlievania, prekryvania, rozplývania alebo izolovania pôvodne odlišné etnické kolektívy postupne menia a formujú sa spoločenstvá nové. Na upevnenie ich etnickej stability treba však pomerne dlhé časové obdobie. Rozhodujúcim faktorom v tomto procese je rozvoj interetnických vzťahov, odohrávajúcich sa najmä v inštitúcii etnicky miešaných manželstiev. Možno zdôrazniť, že iba miešané manželstvá sú schopné prirodzeným a nenásilným spôsobom previesť rôzne etnické kolektívy do novej kvality, nového etnického spoločenstva.⁴⁸

V súvislosti s manželstvami etnicky miešanými (exogamnými) treba si všimnúť aj otázku manželstiev etnicky nemiešaných (endogamných), ktorú na bohatom etnografickom materiáli rozpracoval Ju. V. B r o m l e j.⁴⁹ Význam jeho štúdie vidíme nielen v tom, že sa mu podarilo — hovoriac slovami S. A. T o k a r e v a — vyčleniť endogamiu ako ďalší znak etnického spoločenstva,⁵⁰ ktorým nesporne je už aj vďaka skutočnosti, že súčasné národy sa reprezentujú vysokým percentom (až 90 %) etnicky rovnorodých manželstiev,⁵¹ ale aj v tom, že upozornil a rozobral jej základné funkcie, ktoré spočívajú v genetickej bariére, v stabilizácii etnosa a v integrácii vplyvu na ostatné komponenty.

Význam endogamie sa vo vzťahu k znaku spoločného pôvodu zreteľnejšie prejaví, ak pripomenieme, že rodina je vo väčšine etnických spoločenstiev najdôležitejším kanálom odovzdávania i preberania všetkých tradícií i kultúrnych hodnôt ďalšími generáciami.⁵²

Z povedaného vyplýva poznatok, že etnicky zmiešané manželstvá patria medzi základné nástroje vzniku a formovania nových etnosov na základe syntézy dvoch alebo niekoľkých etnických spoločenstiev a manželstvá endogamné medzi nástroje uchovávania stability etnosa. Zabezpečujú nielen etnickú rovnorodosť rodiny, ale prostredníctvom nej aj celého spoločenstva. Preto treba endogamiu chápať ako významný stabilizátor etnickej špecifiky. Vytvárajúc svojráznu geneticкую bariéru vedie k určitej izolácii nielen v genetickom, ale aj v jazykovom a kultúrnom pláne. Keďže je vlastnosťou trvácnosti etnosa a každú vlastnosť možno hodnotiť ako znak, v tomto zmysle treba endogamiu zaradiť aspoň ako doplnkový znak etnosa.⁵³

Spoločný pôvod, ktorý sa v etnickom spoločenstve zabezpečuje rovnako prostredníctvom rovnorodých, ako aj prostredníctvom zmiešaných manželstiev, na-

⁴⁸ SELEPOV, G. V., *Obščnost' proischoždenija*, 67.

⁴⁹ BROMLEJ, Ju. V., *Etnos i endogamija*, Sovetskaja etnografija 1969, č. 6, 84—91 (ďalej skracujeme ako *Etnos i endogamija*). — Pozri aj *Obsuždenije*, 86—103.

⁵⁰ *Obsuždenije*, 91.

⁵¹ BROMLEJ, Ju. V., *Etnos i endogamija*, 85.

⁵² BROMLEJ, Ju. V., *Etnos i endogamija*, 88.

⁵³ BROMLEJ, Ju. V., *Etnos i endogamija*, 87, 91.

koniec sa fixuje v etnickom povedomí i vo vedomí etnickej príslušnosti, v etnonyme, ďalej v jazyku i v niektorých špecifických javoch spôsobu života a kultúry.

13. V doterajších úvahách sme sa už zmienili, že významným formotvorným faktorom i ukazovateľom etnickej špecifiky každého spoločenstva je etnické povedomie. Keďže ide pritom o jeden z najvýraznejších znakov, jeho štúdiu sa už dlhšie venuje značná pozornosť.⁵⁴

Etnické povedomie treba chápať ako odraz etnického bytia vo vedomí spoločenstva. Značná časť jeho obsahu spočíva na vzťahoch ľudí, ktoré sú založené na spoločnom pôvode. Preto povedomie ako také na jednej strane predpokladá vyčlenenie, na druhej odlíšenie spoločenstva samým sebou od etnických spoločenstiev iných.

Do štruktúry etnického povedomia, ktoré je významným integrátorom základných komponentov etnosa, spadá vedomie etnickej príslušnosti (etnocentrizmus), etnický stereotyp, etnická antipatia (etnogonizmus) i etnická sympatia. Hlavným prvkom je však etnocentrizmus, v podstate odrážajúci etnický pôvod.⁵⁵

Ako integrátor etnické povedomie upevňuje jednotlivé etnické špecifiky, hodnoty i tradície a navzájom ich zjednocuje do pevnej štruktúry. Ich integrácia sa uskutočňuje vo sfére vedomia, preto možno na tomto základe vyvodíť, ktorý znak v skutočnosti je a ktorý nie je objektívnym mechanizmom etnickej integrácie.⁵⁶

Povedomie príslušnosti ľudí k určitému spoločenstvu sa konkrétne prejavuje v používaní jednotného pomenovania etnosa. Aj toto pomenovanie sa formuje v dlhodobom procese spoločného života ľudí, pričom naň vplýva celý komplex faktorov. Silný vplyv má naň najmä sociálne prostredie, predstava o spoločnom pôvode i spoločných historických osudoch ap. Keďže je jednou z foriem spoločenského vedomia, etnické povedomie vždy malo i má významnú úlohu v samotnej existencii daného spoločenstva.⁵⁷

Možno ho teda pokladať za dôsledok sui generis pôsobenia mnohých faktorov, najmä takých, ktoré etnické spoločenstvo formujú a navonok i vo vnútri stabilizujú. Preto sa spája s určitým pomenovaním spoločenstva, ktoré je všeobecne rozšírené a dobre známe každému, kto seba k spoločenstvu prirátava alebo zo spoločenstva vyčleňuje.⁵⁸

14. Za ďalší znak etnického spoločenstva, ktorý sa popri území všeobecne hodnotí ako základný, je ekonomika (jednota hospodárskeho života). Jej problematiku možno teoreticky postaviť ako otázku vzťahu etnosa (etnického spoločen-

⁵⁴ KUŠNER (KNYŠEV), P. I., *Nacionalnoje samosoznaniye kak etničeskij opredelitel*, Kratkiye soobščeniya Instituta etnografii AN SSSR VIII, 1949, 3. — ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy proischozheniya drevnich i sovremennykh narodov*, Moskva 1964, 5.

⁵⁵ SELEPOV, G. V., *Obščnost' proischozheniya*, 72.

⁵⁶ BROMLEJ, Ju. V., *Etnos i endogamija*, 84.

⁵⁷ KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 109.

⁵⁸ ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 99.

stva) k ekonomike (hospodárskemu životu) i naopak. Keďže patrí k dôležitým problémom, ktorý nemožno v teórii etnosa riešiť alebo zanedbávať, v poslednom období zvýšenú pozornosť mu venoval najmä V. I. K o z l o v.⁵⁹

Čo sa týka jednoty ekonomiky (hospodárskeho života), je pozoruhodné, že sa doteraz ako znak pripisovala len jednému druhu etnických spoločností, a to národu, pričom nie všetci bádatelia jej význam a potrebu hodnotili rovnako. Kým S. A. T o k a r e v ju včlenil do počtu znakov, ktoré môžu určovať etnické spoločenstvo, pričom ju chápe ako široký komplex hospodárskych vzťahov a vzťahov,⁶⁰ ďalší bádatelia ju považujú za nevyhnutnú,⁶¹ pravda, vo väčšine prípadov iba vo vzťahu k národu.

Keďže ekonomika ako taká je trvalou základnou podmienkou existencie ľudstva i všetkých druhov sociálnych kolektívov a keďže hlavné zmeny v ekonomike v konečnom dôsledku určujú historický rozvoj celej spoločnosti i zmenu typov sociálno-ekonomických formácií, jednota hospodárskeho života alebo širšie ekonomika má najvýraznejší a bezprostredný vplyv najmä na tie sociálne útvary ľudí, ktorých charakteristika je podmienená miestom týchto ľudí v procese výroby a rozdelenia materiálnych a duchovných hodnôt. Tento poznatok sa vzťahuje predovšetkým na triedy alebo určité zamestnanecké skupiny, pričom niektoré z týchto sociálnych útvarov sú späté iba s konkrétnou sociálno-zamestnaneckou formáciou (napr. trieda otrokárov s otrokársym zriadením, remeselnícko-cechová organizácia so zriadením feudálnym, veľkostatkári s kapitalistickým atď.).⁶²

Keďže pod pojmom jednota hospodárskeho života rozumieme spoločenstvo ľudí, založené na hospodárskych vzťahoch vyplývajúcich zo vzťahov, ktoré vznikli v procese výroby pri rozdeľovaní materiálnych hodnôt, jej základom je teda rozdelenie práce, ktoré sa navonok prejavuje ako profesionálne rozdelenie práce i ako rozvoj spoločenskej výroby.⁶³ Výroba poskytuje ekonomickú základňu a umožňuje vznik a rozvoj všetkých foriem sociálneho života.

Vzťahy ekonomiky a spoločenstva sú teda zložité a nemajú bezprostredný charakter. Kým ekonomická jednota je založená na rozdelení práce v procese výroby, zatiaľ etnické spoločenstvo je založené na jazykových, kultúrnych a iných vzťahoch, premietajúcich sa do etnického povedomia. Preto sa ekonomika a etnos môžu niekedy zhodovať, inokedy nezhodovať. Vyplýva to zo skutočnosti, že vzájomné vzťahy medzi nimi majú obyčajne sprostredkovaný, iba zriedkavo

⁵⁹ KOZLOV, V. I., *Etnos i ekonomika. Etničeskaja i ekonomičeskaja obščnost', Sovetskaja etnografija* 1970, č. 6, 47–60 (ďalej skracujeme ako *Etnos i ekonomika*).

⁶⁰ TOKAREV, S. A., *Problema tipov*, 52.

⁶¹ AGAJEV, A. G., c. d., 96. — ROGACEV, P. M. — SVERDLIN, M. A., c. d., 45. — KALTACHČJAN, c. d., 42. — BURMISTROVA, T. Ju., *Nekotoryje voprosy teorii nacii*, *Voprosy istorii* 1966, č. 12, 109, ju vo vzťahu k národu redukuje na jednotu priemyselnej ekonomiky.

⁶² KOZLOV, V. I., *Etnos i ekonomika*, 49.

⁶³ KOZLOV, V. I., *Etnos i ekonomika*, 51.

bezprostredný charakter, keďže sa najčastejšie realizujú prostredníctvom určitej územnej alebo sociálno-politickej organizácie.⁶⁴

Z toho, čo sme uviedli, možno ako záver vyvodiť, že jednota hospodárskych vzťahov nemusí byť pre každé etnické spoločenstvo charakteristická. V plnej miere charakterizuje len ten sociálny organizmus, ktorého jednota je podmienená deľbou práce v procese výroby základných existenčných prostriedkov. Preto je vzťah ekonomiky a etnického spoločenstva sprostredkovaný a jednotu hospodárskeho života nemožno zaradiť bezvýhradne medzi jeho znaky.⁶⁵

15. Jazyk (jednota jazyka) patrí k tým znakom etnického spoločenstva, ktorým sa všeobecne pripisuje základný význam. Keďže je hlavným dorozumievacím prostriedkom ľudí a ako taký podmienkou vzniku všetkých sociálnych organizmov, má pre každé spoločenstvo význam rozhodujúci. Na rozdiel od územia treba však jazyk pokladať nielen za podmienku i bázu formovania daného spoločenstva, ale súčasne aj za dôsledok procesu, počas ktorého sa nárečové alebo jazykové rozdiely postupne nivelizujú. Tento proces prebieha pod vplyvom rozvoja hospodárskych a kultúrnych stykov, systému vzdelávania a osvety, kodifikovaných noriem hovoreného i písaného jazyka atď.⁶⁶

V minulosti každé etnické spoločenstvo hovorilo vlastným jazykom. V súčasných podmienkach je v tomto ohľade situácia odlišná, hoci jazyk naďalej zostáva jedným zo základných etnických ukazovateľov. Jej odlišnosť spočíva v tom, že už dávnejšie vzniklo viacero národov sformovaných na báze niekoľkých etnických spoločenstiev, ktoré používajú jeden spoločný jazyk (napr. anglický, španielsky, francúzsky ap.).⁶⁷

Osobitnú zmienku si zasluhuje pojem jazyka rodného⁶⁸ a prevzatého. Príslušníci každého etnického spoločenstva rodný jazyk si osvojujú a rozvíjajú od raného detstva. Keďže ho suverénne ovládajú, môžu ním vyjadriť aj najjemnejšie odtienky duchovného života svojho spoločenstva. Umožňuje im jeden druhého chápať a rozumieť sa presne a jednoznačne.

V rámci interetnických stykov a iných špecifických podmienok života prichádzajú však jednotlivci i celé kolektívy do početných kontaktov s príslušníkmi iných etnických spoločenstiev. Často vzniká situácia, že rovnocenne ovládajú viacero jazykov, okrem jazyka rodného aj jazyk susedného spoločenstva alebo

⁶⁴ KOZLOV, V. I., *Etnos i ekonomika*, 51.

⁶⁵ KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 107.

⁶⁶ CHOMIČ, L. V., *O sodržanii*, 81. — KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 106. — ISAJEV, M. J., *Nacija i jazyk*. Voprosy istorii 1968, č. 2, 99–112.

⁶⁷ ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 97.

⁶⁸ Kým v slovenskej a českej literatúre pod termínom *rodný jazyk* rozumieme jazyk materinský, rodiny, detstva ap., sovietska etnografia i ostatné spoločensko-vedné disciplíny tento pojem chápu podstatne širšie. — POZRI BELODED, I. K., *Russkij jazyk — jazyk nacionalnogo obščeniia narodov SSSR*, Kijev 1962. — MICHAJLOV, M. M., *O formule „russkij jazyk — vtoroj rodnoj jazyk nerusskich narodov SSSR“*, zborník *Rasvet, sbliženiie i vzaimo-obogaščeniie kultur narodov SSSR*, vyp. II, Ufa 1970, 274–280. — PRANDA, A., *Vlijanije bilingvizma na nekotoryje javlenija narodnoj kul'tury*, Sovetskaja etnografija 1972, č. 2, 17–25.

štátu. Ak podmienky pre vznik a rozvoj bilingvizmu pretrvávajú, menia neraz svoj rodný jazyk za jazyk iný a časom — obyčajne v druhej alebo tretej generácii — vzdávajú sa pôvodnej etnickej príslušnosti a preberajú povedomie nové.⁶⁹

16. Hoci sa v niektorých prácach jednota psychickej skladby zaraďuje do počtu štyroch základných znakov etnického spoločenstva, v poslednom období sovietska etnografia najmä podrobným rozborom biologických faktorov dospela k záveru, že staršia klasifikácia nezodpovedá skutočnosti.

Nové závery vyplývajú najmä z poznatku, že ani pohlavie, ani vek, ani temperament ako faktory biologické, formujúce psychickú skladbu spoločenstva, nemajú k etnosu organický vzťah. Temperament je napríklad viac zviazaný s klimatickými a rasovými osobitosťami než s etnosom,⁷⁰ preto sa psychická skladba prestala zaraďovať do znakov určujúcich etnickú špecifiku.

17. Ďalším pomerne výrazným ukazovateľom, ktorý jednotlivé etnické spoločenstvá rozčleňuje a pomerne presne ich diferencuje, je kultúra (jednota kultúry). Ako taká sa zaraďuje do základných znakov.

Podstata kultúry ako etnického znaku spočíva v súhrne osobitostí, ktoré etnografická veda začleňuje do pojmu etnické tradície. Etnické tradície vznikajú v určitom historickom období a súvisia jednak s geograficko-prírodnými, jednak s hospodársko-sociálnymi a inými podmienkami života daného spoločenstva. Po svojom vzniku prejavujú tendenciu k značnej stálosti a trvácnosti. Neraz sa dlho uchovávajú aj neskôr, keď sa hospodársko-sociálne podmienky ich existencie a funkčnej oprávnenosti zmenili a nadobudli odlišný charakter.⁷¹

Obsah pojmu kultúra nemožno však chápať v úzkom, čiste etnografickom význame tohto slova len ako súhrn tradičných hodnôt materiálnej a duchovnej kultúry, ktorý vznikol v minulosti a v určitej podobe sa zachováva až do súčasnosti. Ide o obsah podstatne širší, o kultúrne výdobytky ako celok, o súbor informácií zhromaždených všetkými predchádzajúcimi generáciami a odovzdaných ďalším generáciám bezprostredným (ústnym a osobným), ako aj sprostredkovaným systémom komunikácie; ide o celkový vklad daného spoločenstva do súčasnej svetovej kultúry.⁷²

Čo sa týka kultúry, treba súhlasiť s V. I. K o z l o v o m, ktorý pripomína, že pri definovaní etnického charakteru spoločenstva prostredníctvom znaku kultúry treba klásť dôraz nie na jednotu kultúry, ale na tie jej špecifické prvky a kultúrne osobitosti príslušníkov spoločenstva, ktoré spolu s jazykom dávajú neopakovateľný obraz špecifiky základných etnografických skupín daného spoločenstva.⁷³

Svojráznosť kultúrneho obrazu je teda tým základným kritériom, podľa ktorého možno rozčleniť a definovať aj národy, žijúce na spoločnom území a úzko

⁶⁹ KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 105.

⁷⁰ KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 107. — ZAJČENKO, V. M. — SABIROV, K. L., *Obščnosť psichičeskogo sklada — odin iz suščestvennyh priznakov nacii*. Voprosy istorii 1968, č. 5, s. 75—81.

⁷¹ ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*. 97. — DROZDOV, J. F., *Javljajutsja li tradicii priznakom nacii*. Voprosy istorii 1968, č. 3, 83—91.

zviazané politicky, hospodársky, sociálne atď. Ako príklad možno uviesť Srbov, Chorvátov, Černohorcov v Juhoslávii, ktorí hovoria srbochorvátskym jazykom, bývajú aj na zmiešanom území, majú početné vzájomné a všestranné kontakty, a jednako sú svojbytnými národmi, keďže sa reprezentujú odlišnou kultúrou.⁷⁴

Z povedaného vyplýva dôležitý poznatok, ktorý spočíva v tom, že môžu jestvovať viaceré národy, žijúce na tom istom území, majúce spoločné politické, hospodárske, sociálne a iné kontakty a hovoriace jedným jazykom, no nemôžu jestvovať ani dva národy s úplne rovnakou kultúrou. Ak národ stráca svoju kultúrnu špecifiku, prestáva — ako pripomína N. N. Č e b o k s a r o v — ako odlišné etnické spoločenstvo existovať.⁷⁵

V súvislosti s kultúrou treba ešte upozorniť, v čom z hľadiska etnickej špecifiky spočíva jej význam ako znaku. Je nepochybné, že materiálna kultúra je v každom spoločenstve silne diferencovaná (zamestnanecky, sociálne, triedne, pohlavím, vekom ap.), no súčasne býva takmer totožná u viacerých národov a národností. Vyplýva to zo skutočnosti, že je veľmi úzko zviazaná so spôsobom výroby. Duchovná kultúra je zas pevne zviazaná s jazykom ako s prostriedkom jej existencie, ktorý je zriedkavo u viacerých etnických spoločenstiev jednotný. To znamená, že etnické špecifiky daného spoločenstva treba hľadať predovšetkým v kultúre duchovnej. Duchovná kultúra spolu s niektorými osobitosťami každodenného spôsobu života a s jazykom ako s formou jej existencie dáva spomenutý neopakovateľný obraz etnickej špecifiky.⁷⁶

18. Z doterajšieho rozboru ukazovateľov etnickej špecifiky vidieť, že niektoré znaky spoločenstva, ako ich charakterizovala sovietska etnografická veda, majú väčší, iné menší význam z hľadiska definície spoločenstva ako svojbytného organizmu. K málo výrazným znakom treba zaradiť aj náboženstvo a rasu.

Čo sa týka náboženstva, možno konštatovať, že v niektorých prípadoch sa môže zhodovať s etnickým spoločenstvom. Za etnicky rozlišujúci znak ho však nemožno pokladať, keďže je všeobecne známe, že jestvujú prípady, v ktorých rovnaké náboženstvá vyznávajú príslušníci viacerých etnických spoločenstiev, ako aj naopak, v jednom spoločenstve sa možno stretnúť s väčšími alebo menšími skupinami ľudí vyznávajúcich rozdielne náboženstvá. Preto náboženstvo nemôže byť ukazovateľom etnickej špecifiky.⁷⁷

Podobná situácia je aj vo vzťahu k rase. Sovietska veda jednoznačne konštatuje, že medzi rasou a jazykom, rasou a kultúrou nejestvuje priamy a organický vzťah. A keďže proces formovania rás a etnických spoločenstiev nie je totožný, nemožno rasu pokladať za etnický znak.⁷⁸

19. Už sme spomenuli, a nakoniec to vidieť nielen z obsiahlej literatúry, vzľa-

⁷² ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 98.

⁷³ KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 108.

⁷⁴ ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 98.

⁷⁵ ČEBOKSAROV, N. N., *Problemy tipologii*, 99.

⁷⁶ KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 108.

⁷⁷ CHOMIČ, L. V., *O soderžanii*, 81.

⁷⁸ KOZLOV, V. I., *O poňatii*, 110.

hujúcej sa na špecifikovanie etnického charakteru spoločenstva a jeho typológiu, ale aj z rozdielnych prístupov niektorých bádateľov k problematike, ktorá v poslednom desaťročí je v centre vedeckého záujmu sovietskej etnografie, že aj napriek určitým rozdielom jestvuje zásadná jednomyselnosť a zhoda najmä v základných záveroch.

Jedným zo záverov je, že etnické znaky, ako sme ich tu rozobrali, nemajú počas historického vývinu daného spoločenstva rovnaký význam. Význam niektorých znakov je väčší v období vzniku a formovania spoločenstva, iných zas neskôr, v takom type spoločenstva, ktorý z vývinového hľadiska je dôsledkom dlhodobého procesu.

Druhý spočíva v konštatovaní, že vzájomné pôsobenie rozvádzaných znakov, ich komplexný vplyv na vznik, rozvoj a zachovanie etnických špecifik daného spoločenstva, treba študovať nielen z hľadiska, či ide o znaky trvalé alebo časovo obmedzené, ale aj z hľadiska, či sú znakmi základnými (podstatnými, nevyhnutnými) alebo len doplnkovými.

Na základe doterajšieho rozpracovania problematiky etnických spoločenstiev možno konštatovať, že niektoré zo znakov, prv chápaných a hodnotených ako znaky základné, treba preradiť do druhého plánu, za znaky doplnkové. A naopak, iné znaky prv pokladané za nepodstatné, v konečnom dôsledku sa ukazujú ako rozhodujúce pre určenie etnickej špecifiky, resp. príslušnosti jednotlivca i celých kolektívov k tomu alebo onomu etnickému spoločenstvu.⁷⁹

Takýmto znakom je napríklad etnické povedomie. A zdá sa, hoci Ju. V. Bromlej navrhuje endogamiu chápať iba ako znak druhotný,⁸⁰ že jej význam na stabilizovaní etnických špecifik aj v zmysle záverov diskusie je podstatne väčší, najmä ak si uvedomíme, že si nemožno odmyslieť jej úzky vzťah k etnickému povedomiu i k niektorým ďalším faktorom (politickým, hospodárskym, kultúrnym ap.), ktoré sa podieľajú na formovaní, udržaní alebo zmene etnických špecifik základných typov týchto spoločenstiev.

20. Stručným rozborom problematiky etnických spoločenstiev ako objektov etnických procesov sme sa usilovali upozorniť najmä na dve skutočnosti. Prvou je stav rozpracovania jedného zo základných okruhov vedeckých problémov, ktorý v poslednom desaťročí je v centre záujmov a bádania sovietskej etnografie. Druhou je úroveň teoretického myslenia, akú sovietska etnografia dosiahla v súčasnosti vďaka orientácii na problémy základné, v centre ktorých nestojí materiálny predmet a jeho opis, ale človek a formy jeho sociálnych organizmov v rozmanitých vzťahoch.

Uvedomujeme si, keďže ide o problematiku značne rozsiahlu i zložitú, že sme ju v tomto príspevku nemohli plne vyčerpať. To však nebolo ani naším cieľom. Šlo skôr o upozornenie, akým smerom bude potrebné perspektívne zamerať štúdium etnografie ako vedy o človeku a jeho kultúre aj u nás.

⁷⁹ ЧЕБОКСАРОВ, Н. Н., *Проблемы типологии*, 99.

⁸⁰ БРОМЛЕЙ, Ю. В., *Этнос и эндогамия*, 91. — *Обсуждение*, 88.

Резюме

В последние десятилетия советская этнография обращает особое внимание на изучение этнических процессов. Значение этого изучения исходит из той действительности, что Советский Союз является многонациональным государством, в котором по данным переписи 1959 года насчитывалось свыше 140 больших и малых народов, национальностей и этнических групп, а также и из содержания понятия этнографии, которая определяется как специальный отдел истории, обращающий, главным образом, внимание на изучение этнического и культурного развития народов и национальностей мира, несмотря на степень их исторического развития.

В первой части своей работы автор старается объяснить понятие этнической общности (этноса, народа) и его основные исторические формы (племя, национальность, нация), которые в виде социального явления (организма, исторически сформированного коллектива людей) развивается на конкретной территории под влиянием определенных географическо-природных, экономическо-социальных и других факторов. Внешне это проявляется общностью территории, языка, экономики, быта и культуры, многочисленными организациями, отвечающими его традиции.

Автор в своей работе главным образом обращает внимание на разбор явлений, которые характеризуют этническую общность. По более старым критериям к основным признакам относились четыре показателя этнической специфики (общность территории, экономики, языка и этнической психологии), к которым современная советская этнография добавила дальнейшие, некоторые в виде остальных признаков и другие в виде дополнительных (второстепенных).

Территория, как основной признак каждой этнической общности, является в форме географического пространства материальной основой формирования и существования данной общности, поскольку его членом дает возможность взаимно общаться и развивать взаимные контакты всех видов (политические, экономические, языковые, культурные и др.). В процессе развития многих видов общностей значение первичных территориальных связей ослабляется, а иногда и исчезает, хотя общность и далее существует. С территорией теснее всех связаны те социальные коллективы, у которых территория не только является объектом работы, но и местом долговременного места жительства.

С территорией тесно связано сознание социально-территориальной организации, что в современной терминологии называем гражданством. Ввиду того, что государственные границы редко совпадают с границами расселения данной общности, сознание принадлежности к данному народу нельзя считать за этнический признак.

К территории не раз присоединяется и сознание общего происхождения. Под ним подразумевается происхождение людей или этнической общности от общих предков или этнических групп. Сущность сознания формируется в долговременном процессе, в котором возникает этническая общность в последствии смешения, сливания, наслаивания, рассеивания или изоляции первоначально различных групп. Решающим фактором является развитие этнических связей, происходящих в смешанных браках. В связи с этим автор обращает внимание и на значение эндогамии, в последнее время разработанной советской этнографией в качестве генетического барьера, стабилизатора и интегратора общности.

Следующим формообразовательным фактором является этническое сознание. Оно как отражение этнического бытия основано на сознании общего происхождения и является выдающимся интегратором основных компонентов этноса, причем проявляется не только в этноцентризме, но и в этнониме (использовании общего названия).

Следующим основным признаком этнической общности считается единство экономической жизни. Оно основано на экономических связях, которые возникли в процессе производства, распределения труда и деления материальных ценностей. Так как этническая и экономи-

ческая общность не всегда тождественны и так как связь между этносом (народом) и экономикой имеет посреднический характер, то на основании новейших результатов изучения экономика не относится к обязательным признакам этнической специфики нации.

Язык является главным средством общения и условием для возникновения социальных организмов, поэтому принадлежит к тем признакам общности, которые имеют в его жизни решающее значение. Он является не только условием и базой формирования народа, но и результатом процесса, во время которого разница диалекта и языка постепенно под влиянием разных факторов нивелируется. В связи с этим автор объясняет и понимание понятия «родной язык» и «язык общения», которые в многонациональных государствах могут быть и нетождественными.

После объяснения психической структуры народа автор обращает свое внимание на разбор культуры. Культуру можно понимать в узком и широком смысле слова. Этнически отличающимся признаком являются те специфические элементы духовной культуры, которые вместе с языком как ее средством культуры дают неповторимый образ специфики отдельных народов.

Кроме приведенных признаков, советская этнография еще разъясняет значение религии и расы. О них можно сказать, что они к народу не имеют прямой связи.

В заключении автор упоминает, что в работе стремился показать, как разработана сфера научных проблем современной советской этнографии и уровень ее теоретического мышления.

ZUR PROBLEMATIK DES STUDIUMS ETHNISCHER PROZESSE IN DER UdSSR

Zusammenfassung

Die sowjetische Ethnographie widmete im vergangenen Jahrzehnt dem Studium ethnischer Prozesse besondere Aufmerksamkeit. Die Bedeutung dieses Studiums beruht auf der Tatsache, daß die Sowjetunion ein Vielvölkerstaat ist, in dem laut der Volkszählung von 1959 über 140 große und kleine Völker, Nationalitäten und ethnische Gruppen leben. Hervorgehoben wird die Wichtigkeit dieses Studiums auch durch die sowjetische Auffassung von der Ethnographie, die als ein spezialisierter Zweig der historischen Wissenschaft definiert wird, zu dessen Aufgabenbereich insbesondere das Studium der ethnischen und kulturellen Entwicklung der Nationen und Nationalitäten in der Welt gehört, ohne Rücksicht auf das Stadium ihrer historischen Entwicklung.

Im ersten Teil seines Beitrags versucht der Autor den Begriff „ethnische Gemeinschaft“ (Ethnos, Volk) und seine elementaren historischen Formen (Stamm, Nationalität, Nation) zu klären, die sich als soziale Erscheinung (Organismus, geschichtlich geformtes Kollektiv von Menschen) auf einem konkreten Gebiet, unter dem Einfluß bestimmter geographisch-natürlicher, wirtschaftlich-sozialer und anderer Faktoren entwickelt hat. Nach außen hin äußert sich die ethnische Gemeinschaft in der Einheit des Gebietes, der Sprache, des Wirtschaftslebens, der Lebensweise und Kultur sowie in zahlreichen Institutionen, die ihren Traditionen entsprechen.

Der Autor befaßt sich in seinem Beitrag in erster Linie mit der Analyse der Merkmale, durch die eine ethnische Gemeinschaft charakterisiert ist. Nach der älteren Auffassung rechnete man vier Kennzeichen des ethnischen Spezifikums zu den grundlegenden Merkmalen: Gebiet, Wirtschaft, Sprache, psychische Veranlagung. Die gegenwärtige sowjetische Ethnographie vermehrte ihre Zahl um weitere Kriterien; manchen von ihnen wird der Wert grundlegender, anderen nur die Bedeutung ergänzender, sekundärer Merkmale beigemessen.

Als grundlegendes Kennzeichen jeder ethnischen Gemeinschaft ist das Gebiet in der Form eines geographischen Raumes die materielle Basis für die Formung und Existenz der betreffenden Gemeinschaft. Das Gebiet ermöglicht es den Angehörigen der ethnischen Gemeinschaft miteinander zu verkehren und untereinander Kontakte jeden Art (politische, ökonomische, sprachliche, kulturelle u. ä.) zu pflegen. Im Entwicklungsprozeß vieler ethnischer

Gemeinschaften nimmt die Bedeutung der ursprünglichen gebietsmäßigen Bindungen ab, nicht selten verschwindet sie auch gänzlich, obwohl die Gemeinschaft weiter besteht. Am innigsten sind solche soziale Kollektive mit dem Gebiet verknüpft, für die der geographische Raum nicht nur Arbeitsobjekt, sondern auch langjähriger Wohnsitz ist.

Mit dem Gebiet hängt auch das Bewußtsein der sozialregionalen Organisation, in der heutigen Terminologie Staatsangehörigkeit genannt, eng zusammen. Da sich die Staatsgrenzen nur in seltenen Fällen mit den Grenzen des Verbreitungsgebietes der ethnischen Gemeinschaft decken, kann man das Bewußtsein der Staatsangehörigkeit nicht für ein ethnisches Merkmal halten.

Zum Gebiet kommt oft auch das Bewußtsein der gemeinsamen Herkunft hinzu. Darunter verstehen wir die Abstammung der Menschen oder einer ethnischen Gemeinschaft von gemeinsamen Vorfahren oder von gemeinsamen ethnischen Einheiten. Das Wesen dieses Bewußtseins beruht auf dem lange währenden Prozeß, im Laufe dessen sich die Gemeinschaft auf der Grundlage verschiedener ethnischer Einheiten durch das Vermischen, Zusammenfließen, Überdecken, Ineinanderaufgehen oder Isolieren der ursprünglich verschiedenen Kollektive zu einem einheitlichen Ganzen formt. Entscheidender Faktor in diesem Prozeß ist die Entwicklung interethnischer Beziehungen, die sich in Mischehen abspielen. In diesem Zusammenhang kommt der Autor auch auf die Endogamie zu sprechen, die in letzter Zeit von der sowjetischen Ethnographie in ihrer Bedeutung als genetische Barriere, als Stabilisator und Integrator der Gemeinschaft untersucht wurde.

Ein weiterer formgestaltender Faktor ist das ethnische Bewußtsein. Als Reflex des ethnischen Seins beruht es auf dem Bewußtsein der gemeinsamen Abkunft. Es ist ein wichtiger Integrator der grundlegenden Komponenten des Ethnos und äußert sich nicht nur im Ethnozentrismus und Ethnognomismus, sondern auch im Ethnonym in der Verwendung einer gemeinsamen Benennung.

Als weiteres grundlegendes Merkmal der ethnischen Gemeinschaft wird die Einheit des Wirtschaftslebens anerkannt. Sie beruht auf den Wirtschaftsbeziehungen, die sich im Produktionsprozeß, in der Arbeitsteilung und in der Verteilung der materiellen Werte entwickelt haben. Weil die ethnische und ökonomische Einheit nicht immer übereinstimmen und da die Beziehungen zwischen dem Ethnos und der Ökonomik einen vermittelten Charakter aufweisen, wird nach den neuesten Schlußfolgerungen der Forschung die Ökonomik nicht zu den unerläßlichen Merkmalen der ethnischen Spezifität gerechnet.

Die Sprache ist Hauptverständigungsmittel und Grundbedingung für die Entstehung von sozialen Organismen, sie gehört deshalb zu jeden Kennzeichen der ethnischen Gemeinschaft, die in ihrem Leben von entscheidender Bedeutung sind. Die Sprache ist nicht nur Bedingung und Grundlage für die Formung des Ethnos, sondern auch das Ergebnis eines Prozesses, im Laufe dessen die mundartlichen und sprachlichen Unterschiede unter dem Einfluß verschiedener Faktoren allmählich nivelliert werden. In diesem Zusammenhang untersucht der Verfasser auch die Auffassung vom Begriff der Geburtssprache und der Verständigungssprache. In multinationalen Staaten müssen diese beiden Sprachen nämlich nicht identisch sein. Beim Untersuchen der Bedeutung, die der psychischen Zusammensetzung des Ethnos zukommt, richtet der Autor sein Augenmerk hauptsächlich auf die Analyse der Kultur. Man kann die Kultur im engeren und weiteren Sinne dieses Wortes verstehen. Ein ethnisch differenzierendes Merkmal sind jene spezifischen Elemente besonders der geistigen Kultur, die im Verein mit der Sprache als ihres Ausdrucksmittels ein unwiederholbares Bild von den spezifischen Wesenszügen der einzelnen ethnischen Gemeinschaften liefern.

Außer den genannten Merkmalen untersuchte die sowjetische Ethnographie auch die Bedeutung der Religion und der Rasse. Man kann über sie sagen, daß sie keine direkte Beziehung zum Ethnos haben.

Abschließend weist der Autor darauf hin, daß er mit seinem Beitrag die Absicht verfolgte, auf den Stand der Erforschung eines Grundbereiches der wissenschaftlichen Probleme der gegenwärtigen sowjetischen Ethnographie und auf das Niveau ihres theoretischen Denkens hinzuweisen.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XX, 1972, № 4.
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XX, 1972, Nr. 4. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XX, 1972, No. 4.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Pavol Stano
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné XX, 1972, No. 4. Paraît quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XX, 1972, číslo 4. — Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka Dr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: prof. Dr. Rudolf Bednárík, Dr. Soňa Burlasová, Dr. Emília Horváthová,
Dr. Soňa Kovačevičová, Dr. Jaroslav Kramářík, Dr. Michal Markuš, doc. Dr. Ján Michálek,
Dr. Ján Mjartan, Dr. Štefan Mruškovič, Dr. Viera Nosáľová, doc. Dr. Ján Podolák

Technická redaktorka Jarmila Macherová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—, celoročné predplatné Kčs 80,—

Výmer PIO 2385/49-III/2

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972